

УДК 351.82

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-3-41>**Ю. В. Крутік**здобувач кафедри економічної безпеки,
публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»**Ю. А. Столяр**здобувач кафедри економічної безпеки,
публічного управління та адміністрування
Державний університет «Житомирська політехніка»

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Активна зовнішньоторговельна діяльність набуває в державі пріоритетне значення та багато в чому визначає характер розвитку господарського комплексу Міжнародна торгівля є головною формою економічного співробітництва між різними країнами. Її регулювання у тій чи іншій мірі відбувається залежно від того, які соціальні, економічні, політичні завдання у самій країні та обстановки у всьому світі. У сучасному світі постійно відбуваються зміни кон'юнктури на ринку, які безпосередньо пов'язані зі стратегічними орієнтирами та конкретними умовами ринкового середовища. Розвиток зовнішньоекономічних зв'язків та підвищення їх ефективності є пріоритетними напрямками національної економічної політики. У статті розглянули основні напрями державного регулювання зовнішньоторговельної політики України. Враховуючи активізацію сучасних міжнародних торговельних відносин, зокрема, через розвиток технологій та можливості прискореного обміну інформацією зміна нормативного впливу на зовнішньоекономічні відносини відходять від заборон, які стають все менш ефективними, до розширення кола дозволених операцій з одночасним посиленням нагляду держави. Дослідили, що державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності є системою заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, покликаних удосконалити зовнішньоекономічну діяльність на користь національної економіки. Для досягнення цілей і рішення завдань управління зовнішньоторговельної політики сучасні держави мають різноманітні способи і великі можливості. За своїм змістом способи державного регулювання зовнішньоекономічною діяльністю представляють велику сукупність використовуваних державними органами і службами інститутів, методів і інструментів дії на економічні стосунки між країнами відповідно до державних і національних інтересів. Регулююча дія держави здійснюється за допомогою ухвалення законів і інших державних актів, постанов і рішень уряду. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності передбачає створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин господарюючих суб'єктів у різних країнах.

Ключові слова: зовнішня торгівля, державне регулювання, механізм регулювання, зовнішньоторговельна політика, напрями державного регулювання.

Постановка проблеми. В умовах глобального світового економічного простору від сучасної держави вимагається застосування відповідних регуляторних засобів, що мають поєднувати у собі як інтеграційний, так і захисний складники. Якщо інтеграційний складник спрямовує економічну політику на підтримання і розвиток участі держави та її резидентів – господарюючих суб'єктів – у якомога ширшому колі міжнародних торговельних відносин, то захисний складник покликаний забезпечувати

економічну стабільність всередині держави, відстоювання національних економічних інтересів та добробуту населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми правових засад регулювання зовнішньоекономічних відносин країн знаходяться на стику теоретичних досліджень сучасної економічної теорії, теорії міжнародних економічних відносини та прав. Основними науковцями у цій сфері були: Щербатюк Н. В., Чечель О. М., Алексеев С. С., Осадчий В. І., Валевський О. Л., Георгіаді Н. Г., Князь С. В. та інші.

Мета статті – визначити основні напрями державного регулювання зовнішньоторговельної політики України.

Викладення основного матеріалу. В односторонньому порядку держава регулює міжнародну торгівлю, тобто, інструменти такого регулювання застосовуються урядом без погоджень та консультацій з торговими партнерами. Регулювання також може здійснюватися і у двосторонньому порядку. Є і багатостороннє регулювання, тобто торговельна політика регулюватиметься різними багатосторонніми угодами.

Міжнародна торгова політика – політика багатьох країн-учасників міжнародних економічних відносин, що втілюється за допомогою встановлених міжнародних правил торгівлі, традицій та звичаїв.

Зовнішньоекономічна політика держави є цілеспрямованою діяльністю держави з формування та використання всіх закордонних господарських цілісних зв'язків для того, щоб зміцнювати свій національний торговий потенціал і ефективно брати участь в процесах міжнародного об'єктивного поділу праці. Практична реалізація цих завдань залежить від подальшого вдосконалення нормативно-правового забезпечення зовнішньоторговельної експортної діяльності, скорочення адміністративних та ефективного застосування економічних методів державного регулювання зовнішньої торгівлі.

У процес реформування законодавчої бази регулювання зовнішньоторговельної діяльності залучено безліч державних органів. Нерідко це призводить до того, що нормативні правові акти, що видаються ними, діють фрагментарно, ізольовано один від одного (без взаємного зв'язку чи доповнення). Чимало і правових прогалин. Тому одним із першочергових завдань у реформуванні законодавства є створення комплексної нормативно-правової бази зовнішньоторговельної діяльності.

Для забезпечення ефективного функціонування ринку та досягнення поставлених цілей в сфері зовнішньоторговельної діяльності, необхідно створити національну систему, що в свою чергу буде відповідати основним вимогам міжнародного правового простору. Варто додати, що існує необхідність створення ефективного механізму та інституцій системи для забезпечення належного виконання поставлених завдань.

Протягом тривалого часу у вітчизняних науковців переважає позиція, що в ринкових умо-

вах усі процеси руху товарів і капіталів регулюються ринком, а роль державного регулювання мінімізується. З огляду на форми та методи, які використовуються в системі міжнародних економічних відносин розвиненими країнами, виникає необхідність вивчення реального стану державного впливу на ці процеси.

Під державним регулюванням зовнішньоторговельної політики розуміємо систему заходів, яка має законодавчий, виконавчий і контролюючий характер, що має забезпечити ефективну експортно-імпорتنу діяльність в інтересах національної економіки.

До завдань державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності відноситься створення відповідних умов та механізмів, що забезпечать ефективний розвиток відносин суб'єктів господарювання в різних країнах.

Поняття механізму правового регулювання дозволяє систематизувати юридичні засоби правового впливу на суспільні відносини, визначити місце і роль того чи іншого юридичного засобу у правовому житті суспільства [10]. Все це на тлі відсутності законодавчого закріплення поняття механізму правового регулювання, а отже, провідним чинником його розуміння є доктринальні позиції вчених, які торкнулися цього питання у своїх наукових роботах. Саме тому, ґрунтовне вивчення такої правової категорії, як механізм правового регулювання, нині є цілком доречним і доцільним.

Уперше дефініцію «механізм правового регулювання» визначив С. С. Алексєєв. Під механізмом правового регулювання науковець пропонує розуміти сукупність юридичних засобів, які забезпечують правовий вплив на суспільні відносини [1, ст. 24].

Питаннями механізму правового регулювання займався Т. П. Мінка та у своїй роботі науковець зазначає, що механізм правового регулювання – це юридична категорія, що показує як здійснюється правове регулювання і є загальним порядком, процесом дії та реалізації права [7].

Цікавим є погляд В. І. Осадчого на визначення поняття «механізм правового регулювання – це засоби функціонування єдиної системи правового регулювання в сучасному українському суспільстві з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави [8].

З метою формування комплексного, цілеспрямованого та ефективного механізму пра-

вового регулювання зовнішньоторговельної діяльності вважаємо за необхідне розглянути визначення його сутності.

Сучасний механізм регулювання експортно-імпортними операціями — це сукупність взаємодоповнюючих тарифних та нетарифних силових заходів, які можуть постійно змінюватися під впливом виробничого розвитку, механізмів міжнародно-правового та національного регулювання, а також інтересів виробників і споживачів. Використання обох цих методів відповідає світовій практиці. За допомогою митно-тарифного регулювання країни світу забезпечують не тільки захист національного виробника та поповнення бюджету, а й відповідний рівень економічної безпеки країни [13].

Правове регулювання зовнішньоторговельної діяльності країни є складним процесом, що має на меті досягнення певних результатів. А саме, досягнення певного соціально-економічного розвитку країни за допомогою правових заходів, які можуть впливати на суб'єкти господарювання та забезпечувати встановлення господарського правопорядку [5]. У зв'язку з цим участь України у правовому регулюванні зовнішньоторговельної діяльності країни повинно здійснюватися в рамках, що чітко визначені на основі законодавства держави з дотриманням певних меж державного втручання у процес господарської діяльності.

Основними цілями при формуванні механізму державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності є визначення необхідних заходів для: стимулювання збільшення обсягів і ефективності експорту, а також зміни його структури на користь конкурентоспроможних у перспективі видів діяльності (машинобудування, приладобудування тощо); сприяння підвищенню рівня міжнародної конкурентоспроможності продукції на основі впровадження інновацій; збільшення частки доданої вартості у експортній продукції; створення передумов для акумуляції промисловими підприємствами коштів інвестиційного призначення, зокрема, за рахунок прибутку; заохочення залученню іноземних інвестицій як важливого фактора підвищення фінансових можливостей промислових підприємств в умовах перехідної економіки; спрощення процедур ввезення та мінімізація тарифних бар'єрів стосовно імпорту основних виробничих фондів, виробництво аналогів яких не налагоджено в Україні; застосування експортного мита стосовно сировини та ресурсів; сприяння мінімізації тарифних бар'єрів та лікві-

дації нетарифних бар'єрів зі сторони країн-імпортерів вітчизняної продукції; мінімізації передумов і можливостей підприємств до зловживання стимулюючими засобами, здійснення діяльності у тіньовому секторі економіки, оподаткування прибутків у офшорних зонах тощо [4].

Державному регулюванню зовнішньоторговельної діяльності притаманні такі напрями: забезпечення стабільного розвитку економіки. Зокрема, держава складає прогнози обсягів і структури експортно-імпортних операцій, здійснює митний та валютний контроль, забезпечуючи репатріацію валютної виручки з тим, щоб не допустити експорту товарів і ресурсів за заниженими цінами і відтоку капіталу з країни, а отже — захищає свої економічні інтереси; забезпечення безпеки здоров'я громадян та захист навколишнього середовища [6].

Важливим завданням при створенні механізму державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності є:

- Опис складових елементів механізму, які прямо чи опосередковано впливають на зовнішньоекономічну діяльність регіональних виробничих систем;
- Визначення зв'язків та залежностей між складовими;
- Окреслення можливих змін зв'язків та елементів, які потрібні для досягнення впливу на регулювання та стимулювання;
- Виділення суб'єктів регулювання зовнішньоторговельної діяльності, що прямо чи опосередковано впливатимуть на введення елементів механізму регулювання в дію;
- Створення списку нормативно-правових документів та окреслення відповідних змін, які необхідно впровадити з метою створення механізму.

Під методами державного регулювання економіки розуміємо різні способи державного впливу на сферу бізнесу, інфраструктуру ринку, а також некомерційний сектор економіки, головним завданням яких є створення умов ефективного функціонування всіх суб'єктів відповідно до напрямків державної економічної політики.

В цілому, з урахуванням проведеного вище аналізу наукових думок з питання державного регулювання зовнішньоторговельної політики, вважаємо необхідним надати уточнення його визначення. Так, державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності — це комплекс заходів, що застосовуються в межах складових зовнішньоторговельної політики держави щодо

різнохарактерних операцій суб'єктів господарювання на зовнішньому ринку, спрямованих на підтримання зовнішньоекономічних зв'язків та ефективної участі країни у процесах міжнародного поділу праці відповідно до національних інтересів.

Вплив держави на суб'єкти зовнішньоторговельної діяльності може бути прямим або непрямим. Прямі та непрямі методи впливу на державне регулювання реалізуються на підставі прийняття законодавчих та нормативних актів, що в свою чергу регулюють відносини, що виникають при веденні зовнішньоторговельної діяльності. Такий вплив з боку держави має на меті захист громадських та приватних інтересів суб'єктів діяльності [11].

На безпосереднє функціонування різних суб'єктів впливу впливають прямі методи впливу. Безпосередній вплив здійснюється за допомогою інструментів адміністративно-правового характеру, які регламентують діяльність суб'єктів та інструментів зовнішньоторговельної діяльності. Останні регулюють темпи зростання і структури економіки, об'єми споживання, як виробничого, так і невиробничого та масштаби громадської діяльності [12].

Завданням методів непрямого регулювання є регламентація поведінки суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано. Тобто держава регулює експортно-імпорتنу діяльність через створення певного економічного середовища, яке змушує діяти суб'єкти в потрібному державі напрямку. Всі свої рішення держава реалізує завдяки методам мотивування. У даному контексті мотивація - це процес спонукання суб'єктів ринку до діяльності в напрямку державних пріоритетів.

До ресурсного забезпечення державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності належать нормативно-правові акти, інформаційні, фінансові, економічні та кадрові ресурси.

Важливим методом державного регулювання зовнішньоекономічними відносинами є комплекс тарифних та нетарифних заходів, які належать до важелів управлінського впливу на зовнішньоекономічну діяльність. В статті 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначається, що регулювання зовнішньоторговельної діяльності в Україні здійснюється за допомогою передбачених в законах України актів тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції [9].

Державні методи регулювання (тарифні та нетарифні) є історично першим інструментом протекціонізму та регулювання зовнішньої торгівлі. Вони займають центральне місце у системі реалізації державного регулювання експортно-імпорتنих операцій. Тарифні методи розроблені досить досконало та зведені до системи єдиних митних тарифів.

На рис. 1. зазначені державні органи регулювання експортно-імпорتنих операцій. Кожен орган відповідає за ухвалення відповідних управлінських рішень, включаючи вибір стратегії розвитку зовнішньоторговельної діяльності, вироблення тактики досягнення цілей, створення правил та процедур трудової поведінки у структурних підрозділах, що в свою чергу спеціалізується на експортно-імпорتنих операціях, побудови систем мотивації, внутрішнього контролю, аудиту тощо. Після того, як органи державного регулювання приймають відповідні рішення, вони доводять їх до виконання підлеглим та здійснюють контроль та регулювання поточного стану їх виконання [2].

Верховна Рада України забезпечує на законодавчому рівні ефективну експортно-імпорتنу діяльність, а саме: приймає та регулює закони, що стосуються експортно-імпорتنих операцій. Також, до повноважень ВРУ належить встановлення спеціальних режимів зовнішньоторговельної діяльності, затвердження митних тарифів та зборів та укладання договорів на міжнародному рівні.

Кабінет Міністрів України у свою чергу займається затвердженням нормативних актів в межах своїх повноважень, які координують експортно-імпорتنу діяльність країни.

До повноважень Міністерства економічного розвитку і торгівлі України відноситься управління процесом реалізації державної зовнішньоторговельної політики.

Головним завданням Держаної митної служби є забезпечення, координування та контролювання ефективної діяльності митних органів та організацій щодо виконання митного законодавства [28].

До завдань Національного Банку України у сфері реалізації зовнішньоторговельної політики країни є регулювання валютних та міжнародних питань зовнішньоторговельної діяльності, також, регулювання національного курсу валют.

Міністерство закордонних справ є провідним органом виконавчої влади щодо реалізації зовнішньої державної політики, завданням якого

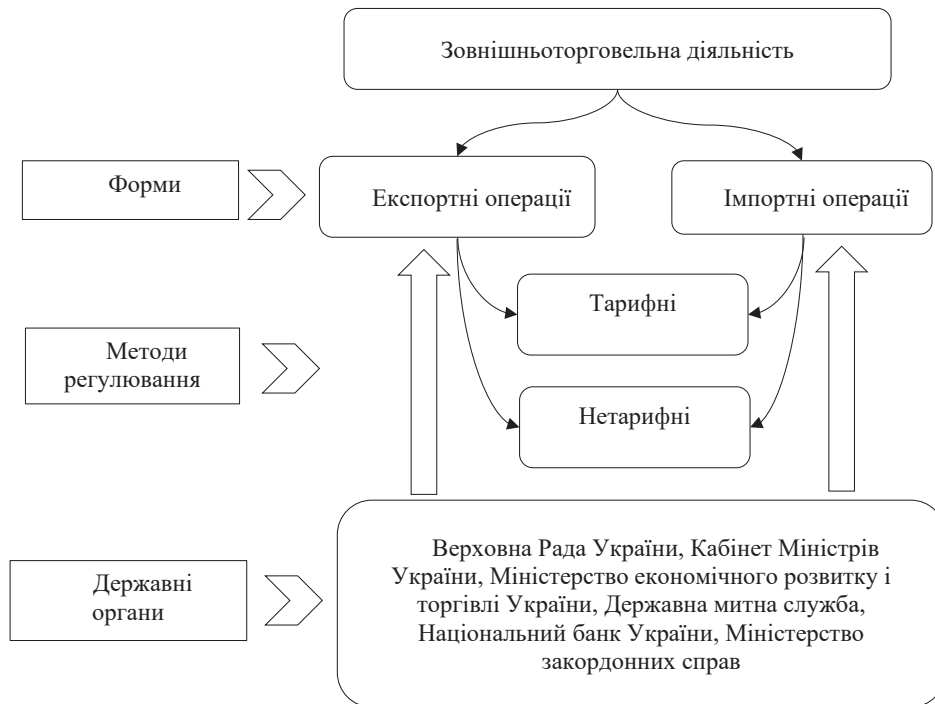

Рис. 1. Державне регулювання зовнішньоторговельною діяльністю

є реалізація стратегічних цілей зовнішньоторговельної політики.

Відтак, головною метою зазначених органів управління у сфері регулювання зовнішньоторговельної діяльності є забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку України, стимулювання прогресивних структурних змін в економіці та створення найсприятливіших умов для залучення економіки нашої держави до системи світового поділу праці та наближення її до ринкових структур розвинених країн світу.

За допомогою низки актів господарського законодавства, які мають загальний та спеціальний характер сфери дії, здійснюється нормативно-правове регулювання зовнішньоторговельної діяльності

Законодавство спеціальної сфери складається з актів різноманітної юридичної сили, які призначені для регулювання цієї діяльності та інших норм, що присутні в нормативно-правових актах загального характеру дії, що може поєднуватись із зовнішньоекономічною діяльністю. Зважаючи на це, систему законодавчих актів про зовнішньоекономічну діяльність можна поділити на загальні, до яких відносяться нормативно-правові акти загального характеру, та спеціальні, які містять акти, що визначають специфіку зовнішньо-економічної діяльності

в певних сферах економіки, на окремих регіонах та за участю певних суб'єктів.

Вважаємо за необхідне далі провести аналіз нормативно-правової бази регулювання експортно-імпортних операцій, виокремити проблемні питання у досліджуваній сфері. Регулювання здійснюється на підставі законів України, актів тарифного та нетарифного регулювання, постанов Кабінету Міністрів України.

Конституція України чітко регламентує права та обов'язки громадянина, право на підприємницьку діяльність, право приватної власності, визначає повноваження органів влади щодо зовнішньоторговельної діяльності.

Серед головних засад зовнішньоторговельної політики України у законодавчій базі необхідно виділити моменти, які охоплюють аспекти забезпечення зовнішньоторговельної безпеки, а саме інтересів, використання міжнародного потенціалу для забезпечення та розвитку суверенної, демократичної та незалежної держави, її постійного економічного розвитку, забезпечення розвитку науково-технічної та інтелектуальної співпраці з іншими державами, розширення меж міжнародної співпраці, залучення міжнародних інвестицій, інтеграція міжнародного досвіду в діяльність України та створення умов для розвитку новітніх технологій та торговельної сфери.

Головним законодавчим актом, який закріплює правові засади провадження зовнішньоторговельної діяльності суб'єктами господарювання на території України є Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність", який визначає принципи даної діяльності, головні правові та організаційні засади провадження зовнішньоторговельної діяльності та встановлює специфічні правові режими зовнішньоторговельної діяльності на території України, окреслює відповідальність всіх суб'єктів даного виду діяльності та захист прав і інтересів. Даний закон спрямований на вдосконалення регулювання всіх видів зовнішньоторговельної діяльності, а саме торгівлю, науково-технічне та економічне співробітництво, надання послуг згідно норм, правил та принципів міжнародної торгівлі в рамках міжнародних угод.

Висновки. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності передбачає створення певних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин господарюючих суб'єктів у різних країнах. За роки незалежності України, розроблено систему законодавства, яка забезпечує правове регулювання зовнішньоекономічних процесів та відносин. Основою даного законодавства є положення Конституції про те, що зовнішня політична діяльність України забезпечує національні інтереси і безпеку держави за допомогою ефективної та взаємовигідної співпраці з суб'єктами міжнародного співтовариства за прийнятими принципами і нормами міжнародного права.

Список використаної літератури:

1. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. М.: Юр. лит., 1982. Т. 2. 360 с.
2. Бережнюк І. Митне регулювання в системі економічної безпеки національної економіки: дис. ... к.е.н.: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». Ірпінь, 2019. С. 168-169.
3. Валецький О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження: монографія. Київ : НІСД, 2001. 240 с.
4. Васечко Л. Співвідношення понять «фінансовий механізм», «механізм фінансування», «фінансове забезпечення», «фінансове регулювання». Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Екон. 2009. № 41. С. 103–107.
5. Георгіаді Н. Г., Князь С. В. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посібник. Л.: Львівська політехніка, 2004. 196с.
6. Мацьків В. Теоретичні основи фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2012. Вип. 8 (1). С. 279–290. 110
7. Мінка Т. П. Онтологічна характеристика правового режиму [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ua.z-pdf.ru/7yuridicheskie/964450-2-administrativne-pravo-administrativnadiyalnist-minkadoktor-yuridichnih-nauk-docent-dnipropetrovskiy-derzhavniy-univers.php>
8. Осадчий В. І. Механізм правового регулювання. Митна справа. 2013. № 5(2.2). –С. 336-340.
9. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>
10. Теорія держави і права: навчальний посібник / [авт. упоряд. В. В. Галуцько, В. К. Шкарупа; За заг. ред. В. К. Шкарупи]. Херсон: ХЮІ ХНУВС, 2007. 280 с.
11. Тютюник І. В. Експортно-імпорتنі операції та їх зв'язок з тіньовими фінансовими потоками країни. Сучасні наукові погляди на економічні механізми стимулювання соціально-економічного розвитку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 16 лютого 2019 р. Ужгород, 2019. С. 85–88.
12. Чечель О.М. Принципи та механізм державного регулювання економіки. Демократичне врядування. 2014. Вип. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_8
13. Щербатюк Н. В. Класифікація заходів нетарифного регулювання. Часопис Київського університету права. 2012. №2. С. 111–116.

Krutik Iu. V., Stoliar Yu. A. DIRECTIONS OF STATE REGULATION OF UKRAINIAN FOREIGN TRADE POLICY

While strengthening state supervision. They studied that state regulation of foreign trade is a system of legislative, executive and regulatory measures aimed at improving foreign economic activity in favor of the national economy. To achieve the goals and objectives of foreign trade policy management, modern states have a variety of ways and great opportunities. In their content, the methods of state regulation of foreign economic activity represent a large set of institutions, methods and tools used by state bodies and services to act on economic relations between countries in accordance with state and national interests. The regulatory action of the state is carried out through the adoption of laws and other state acts, decrees and decisions of the government. State regulation of foreign economic activity involves the creation of certain conditions and mechanisms for the effective development of relations between economic entities in different countries.

Key words: foreign trade; state regulation, regulatory mechanism; foreign trade policy; directions of state regulation.